

Манорик М. С.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ДІАЛОГ КУЛЬТУР ЯК ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕРТЕКСТУ ПЕРШИХ ПЕРЕКЛАДІВ Ю. СЛОВАЦЬКОГО УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Стаття присвячена аналізу перших перекладів поем Юліуша Словацького українською мовою з погляду впливу культурних середовищ на відтворення інтертекстуальності у них.

Ключові слова: переклад, культура, інтертекст, діалог, мова.

У руслі сучасних досліджень міжкультурної комунікації важливо звернути увагу на роль перекладу, особливо художнього, у цьому процесі. Тим більше, коли маємо справу із культурами сусідніми, близьким, які в силу історичних обставин не могли не взаємодіяти між собою. Сприймаючи текст іншої культури, ми співставляємо його зі своїм досвідом, збагачуємо новими смислами, вводимо його до свого текстового і культурного простору. Як стверджує автор теорії діалогу М. Бахтін “чужа культура тільки в очах *іншої* культури розкриває себе повніше і глибше... Один смисл відкриває свою глибину при зустрічі з іншим, чужим смислом, між ними починається *діалог*, який долає замкнутість і однонаправленість цих смислів і культур. Ми запитуємо чужу культуру про те, про що вона себе ще не запитувала, і чужа культура відповідає нам, відкриваючи свої нові сторони, нові смислові глибини. У такій зустрічі-діалозі двох культур вони не перемішуються і не накладаються, кожна з них зберігає єдність і *відкриту* цілісність, але вони збагачуються навзаєм.” [2, с. 354].

Переклад творів Юліуша Словацького можна вважати прикладом такої взаємодії і діалогу. Важливо розглянути тексти, котрі перші дослідники творчості поета називали облетеними плющем [11], тобто павутиною алюзій і звернень до культурної спадщини людства, у контексті української культури.

Дослідники інтертекстуальності використовують два підходи, аналізуючи художні тексти. Перший, який широко розглядає поняття інтертекстуальності, тобто враховує усі відношення тексту із текстовою й позатекстовою дійсністю, другий обмежує його внутрішньолітературними, тобто лише текстовими відношеннями, у які вступає літературний твір. Відповідними критеріями керуються науковці й при вивченні перекладу.

Прихильниками сприймання кожного тексту інтертекстом, котрий у будь-який момент може активізуватися у новому матеріалі, є постструктуралісти і деконструктивісти (Ю. Крістева, Р. Барт, Ж. Дерріда, Ю. Лютман, Ю. Степанов). Проблеми, що виникають при використанні на практиці поняття у широкому значенні та потреба виробити принципи

визначення його складових та показників об'єднали групу науковців, котрі класифікували елементи інтертекстуальності та сфери її функціонування (Ж. Жене, М. Пфістер, С. Бальбус, Г. Маркевич, М. Гловінський, Р. Нич, Н. Фатеева, Г. Денисова та ін.).

Приймаючи визначення інтертексту, котре запропонував у 1973 р. Ролан Барт, ми поділяємо думку польського вченого Ричарда Нича, котрий пропонує вивчати інтертекстуальні відношення на трьох рівнях: текст-текст, текст-жанр та текст-культура [10, с. 59]. Така класифікація включає як текстову, так і позатекстову дійсність: “Кожний текст є інтертекстом; інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш чи менш впізнаваній формі: тексти попередньої культури і тексти сучасної культури. Кожен текст є новою тканиною, зітканою зі старих цитат. Залишки культурних кодів, формул, ритмічних структур, фрагменти соціальних ідіом і т. д. – всі вони поглинуті текстом і змішані в ньому, оскільки завжди до тексту і навколо нього існує мова. Як необхідна попередня умова для кожного тексту інтертекстуальність не може зводитись до проблеми джерел і впливів; вона є спільним полем анонімних формул, походження яких рідко можна виявити, несвідомих чи автоматичних цитат, що даються без лапок” [1, с. 226].

Взаємозв'язки української і польської культур мають давню традицію, вони розвивалися з часів середньовіччя з перевагою то однієї, то іншої залежно від історичних умов та розглядаються ученими в ширшому контексті європейської культури, що об'єднала західну і східну традиції. Стефан Козак пояснює це тим, що “зі своїх прапочатків українська і польська культури формувалися, обмінюючись цінностями із зовнішнім світом, і завдяки цій відкритості черпали імпульси та розвивалися на більших культурних територіях, на пограниччі двох цивілізацій і культур: східної грецько-візантійської і римсько-латинської західної” [8, с. 13].

Літературознавець С. Бальбус стверджує, що у літературі XIX ст. здійснилася інтертекстуальна революція, коріння якої слід шукати в історіософських змінах, які відбулися у добу романтизму, і які досі детермінують способи світобачення, а також стосунки в естетиці та літературі. Вивчаючи природу впливів і залежностей у літературі, він наголошує, що починаючи з XIX ст. письменники зверталися до інших текстів для забезпечення своїх комунікативних цілей і експресивних потреб, зберігаючи при цьому культурну і семіотичну незалежність зразків. Оскільки фундаментом творчості романтиків була оригінальність, то діалог, що відбувався у їхніх творах, свідчить про присутність двох незалежних комунікантів, представлених ідейними настановами романтика-творця і авторитета, до котрого він звернувся [7, с. 149]. Таким чином, у романтичному творі маємо справу із творенням повноцінного інтертекстуального середовища, у якому взаємодіючі тексти зберігають власні інтенції, при цьому текст-джерело, змінюючи суб'єкта мовлення, виконує подвійну функцію: пов'язує створений текст із першоджерелом, до

якого звертається, та як елемент новоствореного тексту в іншому контекстному середовищі виконує призначені йому функції.

Сучасні перекладознавчі дослідження широко оперують поняттям інтертексту. Зокрема, польська дослідниця Б. Токаж зазначає, що “перекладач розширює інтертекстуальні можливості тексту завдяки приналежності принаймні до двох культур та зважаючи на подвійну свідомість – одночасного реципієнта і автора” [12, с. 24].

Переклад зі споріднених мов, котрі належать сусіднім народами, потрібно досліджувати з позицій функціонування його у діалозі культур. Ширший культурний та історичний контекст необхідний для пояснення конкретних перекладацьких рішень.

Звернемося до історії перекладів “флорентійських поем” Ю. Словацького. Наприкінці ХІХ ст. опубліковано декілька варіантів його поем “Батько зачумлених” і “В Швейцарії”. Таке зацікавлення цими творами пояснюється як зовнішніми, так і внутрішніми причинами. Перші з них пов’язані із особливостями доробку письменника, який після його смерті зробився предметом вивчення. Високий мистецький рівень творчості романтика, перше критичне опрацювання якої відбувалося тоді у Львові, щоправда, польською мовою, прагнення польських інтелектуалів у минулому шукати шляхи вирішення актуальних політичних і культурних проблем, постійна живучість романтичної традиції, високий рівень польсько-української культурної взаємодії сприяли перекладу поем українською мовою. Іншою причиною численних перекладів стали дискусії навколо проблем відтворення мови та художнього наповнення текстів романтика.

Перший переклад зі Словацького українською мовою Іван Верхратський опублікував у 1876 р. Причиною такого вчинку він називає необхідність збагачувати українську літературу “добрим і гарним”, оскільки в кожній літературі є твори, котрі “могли б зайняти почесне місце в усіх народів” і тому „настав час ближче познайомитись із творами пророків інших літератур, передусім слов’янських” [5, с. 5]. Думку перекладача про “добре і гарне” поем Словацького сформував А. Малецький, перший критик творів романтика, його він цитує і у передмові до перекладу. Можемо звернутися й до інших думок літературознавця, щоб пересвідчитися у цьому: “Правда і видумка, реальність і поезія, любов людини і геній митця подали собі руки, щоб створити твір, у якому не відомо, чим захоплюватися в першу чергу і більше, чи ідеальністю винахідливості, чи наївним реалізмом і свободою, з якою описана найменша дрібниця. Кожну рису ніби узято з природи, однак цілісність картини має у собі щось неземне” [9, с. 184]. З не меншим пієтетом критик висловлюється і про іншу поему романтика – “Батька зачумлених”, яку перекладено і видано першою. Зазначимо, що перекладач І. Верхратський не був професійним літератором, він очолював Математично-природописно-лікарську секцію НТШ, працював над природничою термінологією, описував говірки Галичини, Буковини і Закарпаття, протягом деякого часу був

редактором літературно-наукової газети “Денниця” у Станіславі (суч. Івано-Франківськ), в якій і опублікував поему “В Швейцарії” у 1880 р. [3].

Мову перекладу поеми “Батько зачумлених” тогочасний анонімний рецензент охарактеризував як “гарну і чисту”, підкреслюючи багаторічну працю його автора над розвитком народної мови. Автор статті звертає увагу на значення художнього перекладу для розвитку української мови і культури та на основні проблеми перекладу із польської мови. На його думку, переклади виконували такі функції: знайомили громадськість із творами, які не були їй доступні через мовні труднощі, формували мову, збагачуючи її новими поняттями, були доказом гнучкості і багатства народної мови, показували можливості її розвитку [6, с. 62]. Ця критична розвідка має важливе значення, оскільки показує стан і перспективи розвитку художнього перекладу та перекладу творів Ю. Словацького зокрема. І основну увагу акцентує на ролі перекладу у розвитку мови, яка формувалася під впливом польсько-українського діалогу.

Не будемо детально аналізувати переклади, візьмемо для прикладу окремі уривки з поем, у яких, як і в текстах перекладу загалом, відбивається тогочасний перекладацький горизонт. Розглядати інтерпретації Верхратського потрібно лише з огляду на стан української мови у 1876 р. у Галичині. Сам перекладач згодом зазначив: “Ті переклади тепер не можна оцінювати без згляду на відношення літературні, які панували у нас в Галичині р. 1876” [4, с. 369].

*Такъ красная була, промѣнна и ясна!
Такъ повная въ собѣ чудового уроку,
Така розсвѣтлена блакитомъ неба въ
оку.
Коли въ ню глянув я водѣ стопѣ до
дробушокъ,
Тонули очи въ ню мовѣ въ гарний
образокъ.
/Въ Швайцаріи, с. 289/*

*Tak jasną była od promieni słońca!
Tak pełna w sobie anielskiego świtu!
Tak rozwidniona źrenica z błękitu! –
Gdy oczy przeszły od stóp do
warkoczy,
To zakochały się w niej moje oczy!
/W Szwajcarii, s. 41/*

*Била кедрины бѣгала по рястѣ
Мовѣ паучокъ сноваючись роботный!
[...]
Она рубцями злотистыхъ пачосовъ
Такъ прислоняла, що на ню дививъ ся
/Заджумленихъ батько, с. 20-21/*

*Okolo cedru biegala po trawie
Jak pracowity snujac się pajaczek
[...]
Ona rąbkami złocistych warkoczy
Tak przysloniała, że patrzałem na nią
/Ojciec zadżumionych, s. 33/*

Переклад вибраних строф свідчить про неусталеність норм літературної мови на різних рівнях, результатом чого є діалектизми і полонізми у тексті та їхнє графічне оформлення (урок, пачоси, дробушки, блакитомъ, прислоняти

ся, ню, водь, мовь, такь), маємо тут і трансформації авторських образів (anielski świt – чудовий урок, trawa – ряс, tak jasną była od promieni słońca – такъ красная була, променна и ясна, zakochały się w niej moje oczy – тонули очи въ ню мовь въ гарний образок), і приклади дослівного, буквального перекладу (ona rąbkami złocistych warkoczy tak przysłoniła, że patrzałem na nią – она рубцями злотистыхъ пачосовъ такъ прислоняла, що на ню дививъ ся).

Використання діалектних форм та полонізмів, методу буквального перекладу можна пояснити піонерськими кроками перекладача у перекладі з польської мови та рівнем розвитку української мови. Це свідчить про те, що переклад відбувався у період формування літературної мови, граматики та стилістики, і першими завданнями, які ставили перед собою перекладачі, було збагатити свою культуру “добримми” іншомовними текстами.

Щодо відтворення інтертекстуальності перекладуваних поем, можна зробити припущення, що перекладачі не намагалися пояснити чи послідовно відтворити ітертекстеми на рівні текст – текст чи текст – жанр, а інтуїтивно переносили тексти однієї культури в іншу, вирішуючи її першочергові проблеми, які на той час були пов’язані зі станом розвитку мови та способу перекладання. Наші припущення можна підтвердити й думкою перекладача про свою діяльність: “Ми досі ще нашого язика літературного не усталили, не виробили навіть власної термінології, якжеж жадати нам великої стійкості наших творів літературних? Література в таких нужденних обставинах, як наша, не може сильніше засіяти” [4, с. 495].

Перспективою дослідження вважаємо аналіз усіх перекладів Юліуша Словацького українською мовою, щоб у часопросторових змінах показати розвиток перекладацької діяльності в Україні та порівняти проблеми, які виникали зі зміною культурного середовища, у якому відбувався процес перекладу.

Л і т е р а т у р а :

1. *Барт Р.* Избранные труды : Семиотика. Поэтика. – М. : Прогресс, 1989. – 615 с.
2. *Бахтин М. М.* Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.
3. В Швейцаріи. Поема Юлія Словацького // Денниця. Письмо літературно-наукове / Выдатель и одвѣчательный редакторъ Иванъ Верхратскій. – Ч. 19-24. – Въ Станниславовъ : Зъ печатий И. Данкевича, 1880.
4. *Верхратский И.* В справі народного язика // Правда. Письмо літературно-політичне / під. ред. О. Огоновського – Львів, 1976.
5. Заджумленихъ батько. Поема Юлія Словацького. На рускій языкъ переложивъ Иванъ Верхратскій – Львів : Зъ типографіи Ставропігійского Института, 1876. – 30 с.
6. Літературни вісти. Заджумленихъ батько // Другъ. Письмо літературне. Рочникъ третій / подъ ред. О. Зафіовського, Н. Дальницького, А. Павлиша. – Львів, 1876.
7. *Balbus S.* Między stylami. – Kraków: Universitas, 1993. – 387 s.
8. *Kozak S.* Polacy i Ukraińcy. W kręgu myśli i kultury pogranicza. Epoka romantyzmu. –

- Warszawa: wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2005. – 308 s.
9. *Małeki A.* Juliusz Słowacki, jego życie i dzieła w stosunku do współczesnej epoki. Lwów: Nakładem księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1866. – Т. 2. – 335 s.
 10. *Nycz R.* Tekstowy świat. Poststrukturalizm a wiedza o literaturze. – Warszawa: IBL, 1993. – 96 s.
 11. *Tarnawski S.* O literaturze polskiej XIX wieku / Wybór i opracowanie H. Markiewicz. – Warszawa : PWN, 1977. – 905 s.
 12. *Tokarz B.* Intersubiektywność i intertekstualność przekładu artystycznego // Tokarz B. Wzorzec, podobieństwo, przypominanie. – Katowice : Śląsk, 1998. – 161 s. – S. 10-27.

Манорик М. С. *Диалог культур как проблема исследований интертекста первых переводов Ю. Словацкого на украинский язык.*

Статья посвящена анализу первых переводов поэм Ю. Словацкого с позиции влияния культурной среды на воспроизведение их интертекстуальности.

Ключевые слова: перевод, культура, интертекст, диалог, язык.

Manoryk M. *Dialogues between cultures as a problem of investigation the intertextuality in the first translations in Ukrainian by Yuliush Slovatskiy.*

The Article is dedicated to the analysis of the first translations of poems by Yuliush Slovatskiy in Ukrainian in terms of the influence of cultural environment onto intertextuality reproduction in them.

Keywords: translation, culture, intertextuality, dialogue, language.

Радзієвська С. О.

Національний транспортний університет

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАНОНАУКОВИХ ТЕКСТІВ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

У статті здійснено комплексний аналіз перекладу фахових текстів у галузі нанонауки з англійської мови на українську. Авторка досліджує стилістичні особливості нанонаукових текстів на семантичному, лексичному та синтаксичному рівнях мови.

Ключові слова: фаховий текст, переклад тексту, нанонауковий переклад, нанонауковий термін, переклад термінів.

Проблема перекладу науково-технічної літератури стала центральною починаючи з 90-років ХХ ст. й пов'язана з посиленням ролі української мови як державної, її становленням як мови науки й техніки. Переклад фахових текстів сприяє поширенню інформації у міжнародних наукових спільнотах, підтримує здатність українських вчених вести науковий пошук на світовому рівні.

Актуальність статті зумовлена спрямуванням сучасних перекладознавчих досліджень на комплексний підхід до вивчення, розуміння, тлумачення та перекладу фахових текстів. Спеціалізація у фаховій діяльності та науці слугують поштовхом до того, що терміносистеми набувають все